

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-ХОРОВИХ НАВИЧОК ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

В статье рассматриваются теоретические аспекты формирования вокально хоровых навыков подростков во внешкольных учебных заведениях будущими учителями музыкального искусства с учетом возрастных особенностей развития голосового аппарата подростков.

Исследовано суцність поняття «формування вокально хорових навичок» і його особливості відносно векової категорії підлітків.

Проанализированы факты влияния вокально хорового искусства, значения и особенности развития вокально хоровых навыков подростков во внешкольных учебных заведениях. Подчеркнуто важность вокально хорового искусства и правильного формирования будущими учителями музыкального искусства вокально хоровых навыков подростков во внешкольных учебных заведениях.

Ключевые слова: *вокально хоровые навыки, хоровое пение, подросток, внешкольные учебные заведения.*

The article investigates the theoretical aspects of forming up vocally choral skills of teenagers in out-of-school educational establishments, aged vocal peculiarities of development and great influence of vocal-choral arts on personality.

Drastic changes which take place presently in Ukrainian society including in education, require the deep re-erecting of pedagogical and psychological science in accordance with new realities of modern life, prospects of socio-economic and scientific and technical development of our state. The processes of state revival of Ukraine determiness the necessity of the spiritual enriching of society, in particular the young generation, the necessary factor of which is aesthetically beautiful education, process of cognition of the world of art enriching. In fundamental works on problems musically aesthetically beautiful education different aspects of forming of personality by music facilities is widely reflected.

So, the given problem is confirmed that through the personality system of spiritual values, above all things through classic, folk music, song, it is possible to influence on the moral aspects of the whole. Only folk, sacred, classic music is a standard which went through the layers of ages and did not lose the authority, positive influence on man, but folk song in musical development and education of children and young people, regardless of age is and must remain foundation for a receiving and perfection not only the authority, vocal-choral skills positive influence on man, but in musical development and education of children and young people, regardless of their age and must remain foundation for receiving and perfection not only vocal-choral and performance skills but also forming of the best qualities of personality.

The traditional aspects of forming up of vocal skills, physiological features of vocal apparatus, a great rule of the singers personality, as the interpretator teacher are reflected in the article.

Keywords: *vocal-choral skills, choral singing, teenager, out-of-school educational establishments.*

Процеси державного відродження України зумовлені потребою духовного збагачення суспільства, зокрема молодого покоління, необхідним фактором якого є естетичне виховання, процес пізнання світу мистецтва, збагачення досвіду спілкування з музичним мистецтвом. Відповідно до «Концепції національного виховання» належну увагу у вітчизняній системі музичного виховання та освіти приділено питанням розвитку естетичної культури і художніх здібностей дітей та юнацтва. Особливо важливим це питання постає у підлітковий період, коли формується структура цінностей і пріоритетів особистості, закладаються художні і духовні орієнтири, які в подальшому будуть керувати вчинками людини впродовж усього життя.

На поверхні опинились і складності духовного розвитку підростаючого покоління. Джерело їх - не тільки в особливостях соціально-економічних негараздів, перегляді цінностей, а й в недоліках, які пов'язані зі станом естетичного, морального виховання. Ці питання особливо важливо вирішити у шкільному віці, бо саме в цей період відбувається становлення особистості. В процесі емоційної взаємодії формується любов до музичного мистецтва, зокрема до класичної музики, та система цінностей, яка надалі визначатиме поведінку, ставлення до оточуючих людей та подій.

У цьому зв'язку важливим, на мій погляд, є збагачення особистісних аспектів підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва для залучення підлітків до активної музично-творчої, вокально-хорової діяльності, яка здійснюється у середніх загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах і спрямована на формування ціннісних орієнтацій та естетичних смаків, розвиток музичних здібностей, загальної культури і високих моральних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з означеної проблеми показав, що в наукових і навчально-методичних працях розкрито різні аспекти цієї проблеми і знайшли наукове обґрунтування у філософських, психолого-педагогічних та мистецтвознавчих дослідженнях вітчизняних і зарубіжних учених:

- досліджено історичні, педагогічні, аспекти формування вокально-хорових навичок у виконавців різного віку вітчизняними науковцями та педагогами-практиками (Л. Гавриленко, Н. Добровольська, О. Єременко, Д. Локшин, Н. Маслов, Т. Овчиннікова, К. Пігров, В. Попов, В. Тевліна, П. Чесноков та ін.);

- висвітлено вікові особливості формування особистості у підлітковий період у психолого-педагогічних працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, В. Бондаря, І. Беха, І. Блонського, С. Полгородника, В. Турченко та ін.;

- досліджено психологію музичних здібностей і музичної діяльності А. Готсдинером, Г. Єржемським, Б. Тепловим, В. Петрушиним, Г. Ципіним та ін.;

- обґрунтовано структуру діяльності та процес формування спеціальних умінь і навичок науково у психологічних працях Б. Ананьєва, М. Бернштейна, О. Леонтьєва, С. Максименка, В. М'ясищева, П. М'ясоїда, В. Петрушина, К. Платонова, Б. Теплова та ін.;

- розглянуто проблеми формування особистості школяра засобами хорового співу у наукових працях Ю. Алієва, А. Болгарського, З. Кальніченко та ін.;

- займались дослідженнями дитячих голосів та їх специфікою Б. Алієв, Е. Виноградова, Д. Огороднов, Т. Копилова, Н. Орлова, І. Пономарьков, О. Раввінов, В. Соколов, Г. Струве.;

- обґрунтовано науково-методичні засади вокальної підготовки вчителя музики, який забезпечує процес формування вокально-хорових навичок учнів у працях Л. Дерев'янка, А. Менабені, Н. Можайкіної, П. Ніколаєнко, Н. Овчаренко, Л. Пашкіної, Т. Пляченко, Ю. Юцевича та ін.

Незважаючи на те, що більшість цих теоретичних положень і методик упроваджено в практику, проблема формування вокально-хорових навичок підлітків засобами позашкільної вокально-хорової діяльності є малодослідженою і потребує наукового обґрунтування.

Мета даної статті полягає в дослідженні особливостей вокально-хорових навичок підлітків та їх формування майбутніми вчителями музичного мистецтва в позашкільних навчальних закладах. Адже вивчення досвіду роботи вокально-хорових занять у позашкільних навчальних закладах виявив багато суперечностей:

- 🎵 між впливом засобів масової комунікації і музичними вподобаннями підлітків;
- 🎵 між споживанням музичних зразків сумнівної естетичної якості і вокально-хоровою культурою підлітків;

- 🎵 між невідповідністю традиційних форм та методів по формуванню вокально-хорових навичок підлітків і особливостями їх впровадження в позашкільній освіті з урахуванням їх вікових особливостей;

- 🎵 між посиленням процесів технологізації в освіті та низьким рівнем розробки та впровадження сучасних педагогічних технологій у сфері формування вокально-хорових навичок підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Важливість завдання музичного виховання в позашкільних навчальних закладах полягає не лише в формуванні інтересу, любові до музики, розвитку музичного смаку та вміння критично розібратися в художніх та музичних явищах, а і у вихованні музиканта – професіонала, з високим рівнем розвитку вокально-хорових навичок.

Музичне виховання відіграє важливу роль у духовному становленні особистості людини. „Пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику й діставати насолоду від неї, — писав видатний український педагог В.Сухомлинський. — Без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що юдина прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури”. Ці слова педагога - гуманіста конкретизують його думку про музичне виховання як першооснову у вихованні людини. Вирішуючи багаточисленні проблеми музично-естетичного виховання підлітків, удосконалюючи різні форми і методи цього процесу, ми не повинні забувати, що найбільш дієвою основою музичного виховання є **хоровий спів**.

Педагог К.Д. Ушинський стверджував: *«Якщо заспіває школа – заспіває країна»*. Хоровий спів з давніх часів є традиційним для України. І відродити його можна тільки кропіткою систематичною працею, яка повинна починатися з першого уроку музичного мистецтва. Це мистецтво унікальних можливостей як виконавських, так і освітніх. Він завжди був, є і буде невід'ємною частиною вітчизняної і світової культури, незамінним, століттями перевіреним фактором формування духовного, творчого потенціалу суспільства. Його багатовікові традиції, глибокий духовний зміст, величезний вплив на емоційний, моральний настрій як виконавців, так і слухачів, залишається випробуваним засобом музичного виховання. Хоровий спів формує найважливіші індивідуально-психологічні якості: увагу та її стійкість, волю - уміння володіти собою, підкорення особистих інтересів колективним, розвиток уяви, емоційної та логічної пам'яті, загальну культуру, естетичний смак, впливає на емоційну, фізіологічну та інтелектуальну сферу учнів. [6, ст. 48, 7, 8, 9] Формування вокально-хорових навичок підлітків у позашкільній діяльності має велике значення в вихованні широко-розвиненої, висококультурної особистості.

На жаль, на сьогодні ми спостерігаємо зниження якості дитячого хорового мистецтва. Зменшення годин спричинили зниження рівня професійних дитячих вокальних та хорових колективів, так як викладачі працюють в умовах обмежених можливостей, лише за власним бажанням та прагненням навчити дітей-підлітків, - виховують підрастаюче покоління на кращих національних традиціях вокально-хорового мистецтва. Потрібно відроджувати хоровий спів як засіб духовного розвитку дитини, масового вогнища музичної і загальної культури, одночасного відчуття емоцій, почуттів, могутній педагогічний засіб, що оживляє учнів і вносить бадьорість та яскравість у шкільне життя.

Традиційний шкільний колектив, основним структурним компонентом якого є клас, не може забезпечити належні умови для засвоєння учнями всього багатства соціального досвіду музично-творчої діяльності, усунути ізоляцію між класами і різними віковими групами, позбавити внутрішньоколективні відносини одноманітності й обмеженості. Тому художньо-естетичне виховання школярів продовжується і розширюється поза межами школи і реалізується засобами художньо-творчої діяльності у різноманітних музичних колективах, зокрема вокально-хорових.

Позашкільні навчальні заклади (центри дитячої та юнацької творчості, початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади) як складова системи *позашкільної освіти* забезпечують потреби особистості у творчій самореалізації, інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створюють умови для організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців і слухачів.

В існуючій науково-методичній літературі питання про те, якими шляхами має йти розвиток дитячого хорового співу, поки ще не знайшло свого остаточного вирішення. За минулі десятиріччя з'явилося багато різних методик, частина з яких претендує на виняткову цінність, оскільки кожний керівник хорового колективу, працюючи за власною методикою, отримує свій оригінальний результат. Критерієм правильності поставлених навчальних задач

Л.Безбородова визначає ставлення учасників хору до співочої діяльності [1, ст.68]. Щодо цього, цікавий процес активізації хорової діяльності показують кращі дитячі колективи, серед яких хор Українського радіо і телебачення (керівник Т.Копилова), хор хлопчиків середньої спеціальної музичної школи імені М.Лисенка (керівник А. Зайцева), хор хлопчиків при Республіканський хоровій капели імені Л.Ревуцького (керівник І. Зайцева), хор “Щедрик” (керівник М. Сабліна), дитячий хор при Київській державній консерваторії ім. П.І. Чайковського (керівник Т.Галицька), дитячий хор лабораторії вдосконалення хорового співу “Тоніка”, якою багато років керувала Е. Виноградова, хорова капела хлопчиків та юнаків м. Львова “ Дударик” (керівник М.Кацал) та інші.

На думку диригентів дитячих хорових колективів Е. Виноградової, Т. Галицької, В. Соколової, Г. Струве, А. Зайцевої складність роботи з хором полягає в організації процесу підготовки майбутнього керівника хору, яка б органічно поєднувала різні напрямки діяльності керівника хору.

Визначальним фактором діяльності диригента Г.Єржемський визначає такі чинники як самовладання та саморегуляція, що проявляються як уміння “зачарувати”, згадуючи, що їх відсутність не один раз підводила диригентів, тому потрібно “не тільки руками, але й через себе пропустити зміст всього твору”. [4].

Проаналізувавши праці провідних психологів, педагогів (Л. Виготський, М. Бернштейн, П. Гальперін, С. Монаєв, С. Рубінштейн, Б. Теплов) дало підстави визначити поняття «навички» як наукового феномена, що сходить до психологічної теорії діяльності, є складовою цілісної педагогічної системи та розглядаються разом із уміннями, є структурними компонентами динамічної функціональної структури діяльності (Б. Ананьєв, В. Мясіщев, К. Платонов); змісту освіти (І. Лернер); системи педагогічних здібностей (Н. Кузьміна, В.Крутецький); професіограми вчителя (А.Щербаков, В.Сластьонін); структури педагогічної майстерності (Ф. Гоноболін, М. Д’яченко, Н Тарасевич).

Обґрунтування механізмів формування навичок найточніше зробив М.О. Бернштейн, який розглядав *формування навичок через рухові дії, цілеспрямовані вправи, що внаслідок багаторазового повторення доводяться до необхідної якості*. А саму навичку вважав активною психомоторною діяльністю, складною структурою. Теоретична концепція формування навичок (за М.Бернштейном) відбувається в два основних етапи. Перший етап: координація м’язових рухів процесу, встановлення провідного рівня; визначення основних компонентів руху на основі зовнішнього спостереження та аналізу м’язових рухів; виявлення адекватних корекцій (як «внутрішнє самовідчуття»), перенесення технічних компонентів руху на «фонові рівні» (точне та автоматичне їх виконання), *стадія початкового вивчення дії*. Другий – стабілізація навичок: опрацювання різних «фонових рівнів» (за синергетичним принципом на першій фазі), стандартизація (варіативна корекція рухів на другій фазі), *стадія деталізованого відпрацювання*, та їх стабілізація – на третій, *стадія закріплення та подальшого удосконалення рухової дії*. [2]. Проекція концепції М. Бернштейна, підтверджує що формування навичок підпорядковується об’єктивним процесам, з огляду на систему вправ створює умови якісного звучання голосу.

Вокально-хорові навички – це комплекс автоматизованих дій різних частин голосодихального апарату, які відбуваються під час співу і підкоряються волі співака, його виконавським бажанням, узгодженого співу в колективі. Під навичками ми маємо на увазі доведені до автоматизму багаторазові повторення певних дій без усвідомленого контролю. До вокальних навичок належать: *співацька постава, дихання, звукоутворення, звуковедення, дикція*. Навички *строю й ансамблю*, а також навички співу за диригентськими жестами вчителя вважаються хоровими навичками. [6, 7, 8, 9]

Майбутні викладачі музичного мистецтва повинні володіти всіма вокально-хоровими навичками, адже, якщо вчитель сам володіє своїм голосом, виразно і художньо виконує вокальний твір без супроводу, залучає тим самим більше дітей до вокально-хорового мистецтва. Так, відомий радянський методист Н.Добровольська вважає «хоровий спів складним мистецтвом, яке потребує автоматизації співацьких прийомів і рухів голосового апарату. Чим досконаліше співак володіє технікою, тим більше творчості він може внести у своє виконання». [3, 7]

Визначено, що існують в основному дві теорії голосоутворення: *міоеластична та нейрохронаксична*. Міоеластична теорія (Мюллера) стверджує, що для утворення голосу необхідне коливання голосових складок унаслідок дії на них струменя повітря, що йде знизу вгору через голосову щілину. Висота основного тону визначається частотою коливання голосових складок, що залежить від їх довжини.

Нейрохронаксична теорія (Р. Юссона) стверджує, що частота коливання голосових складок залежить від частоти імпульсів, які проходять через нижній гортанний нерв із центрів головного мозку зі звуковою частотою. Під час співу частота імпульсів визначається руховою зоною кори головного мозку, від тиску в підголосниковій порожнині залежить лише сила голосу. Нейрохронаксичній теорії приділяли увагу дослідники В. Морозов, І. Назаренко, Р. Юссон. [10]

Вокальне виховання підлітків має низку особливостей порівняно з навчанням співу молодших школярів. Особливості ці визначаються тим, що дитячий організм остаточно не сформований і знаходиться у стадії постійного анатомо-фізіологічного та психологічного розвитку. Тому ті засоби та прийоми, які ефективно застосовувалися у предмутаційному процесі, можуть не дати подібного ефекту з дітьми середнього шкільного віку. Не випадково досвідчені вокалісти-практики, які працюють над співацьким розвитком дітей, намагаються перш за все уникнути перевантажень голосового апарату та дитячої психіки. [3,5,9]

Під впливом статевого дозрівання у голосовому апараті дітей виникають певні зміни. І.І.Мечников назвав цей період в житті людини дисгармонічним, оскільки статеve дозрівання випереджає загальне фізичне дозрівання організму. Відбувається зміна голосу – мутація, тобто перехід дитячого голосу в дорослий. Швидше, найменш помітно і найменш болісно мутація проходить у підлітків, які співали в домутаційний період і мають правильні вокальні навички. Мутація голосу (від лат. *mutanto* — зміна) настає в результаті змін в голосовому апараті і у всьому організмі під впливом вікової ендокринної перебудови, виникаючий в період статевого дозрівання. Час, протягом якого відбувається перехід дитячого голосу в дорослий, називається мутаційним періодом. Явище це фізіологічне і спостерігається у віці 13-15 років. [6,8,9]

З досвіду роботи, можна стверджувати, що обережний спів (в межах голосових можливостей підлітків) у мутаційний період не тільки не дає змогу забути вокально-хорові навички, а й покращує в подальшому голосові тембральні можливості підлітків. Тому, слід вважати, що спів у мутаційний період необхідний для подальшого розвитку голосових та вокальних можливостей учнів. Це повинні знати майбутні викладачі і враховувати при роботі з дітьми-підлітками. Тому що це особливий вік, коли дитина потребує більшого спілкування та підвищення самоповаги, і тому, вчителі повинні надавати в позаурочний час більше уваги дітям і підліткам, залучаючи їх до вокально-хорових колективів школи та до навчання у позашкільних закладах.

Вузькопрофесійний підхід молодих викладачів до вокально-хорового навчання у позашкільній діяльності та потреба формування у підлітків естетичних і духовних цінностей; необхідність формування у підлітків вокально-хорових навичок з урахуванням їх вікових особливостей та відсутністю відповідного методичного забезпечення цього процесу у позашкільних навчальних закладах визначають подальший розвиток на збільшення методичних розробок та впровадженнь нових якостей підвищення роботи з підлітками.

Позакласна і позашкільна робота спрямована на здійснення завдань виховання підростаючого покоління. Вона передбачає виховання свідомих і високоосвічених людей, здатних як до фізичної так і розумової праці, до активної діяльності в різних галузях громадського і державного життя, в галузі науки і культури. Найдоцільнішими і найефективнішими формами позакласної і позашкільної роботи є самодіяльні учнівські гуртки, зокрема вокально-хорові студії і тому через гармонійно-музичний розвиток підлітків засобами вокально-хорового мистецтва в позашкільній діяльності (вокально-хорових гуртках при школах, ЦДЮТ, школах-мистецтв), використовуючи найкращі зразки вокально-хорових творів класичних і сучасних композиторів, можна вплинути на особистісну систему духовних цінностей, що поступово підвищить рівень освіченості та духовності суспільства.

Таким чином, майбутні вчителі музичного мистецтва, повинні володіти не тільки музичними здібностями, компетенціями, вокально-хоровими навичками, а й залучати якомога більше учнів до позашкільної діяльності, створюючи вокально-хорові ансамблі та хори, що є дуже важливим для розвитку висококультурної особистості. Тільки народна, духовна, класична, джазова та мелодійно-сучасна музика є еталоном, який і досі не втрачає свого авторитету, позитивного впливу на людину, а народна пісня в музичному розвитку і вихованні дітей та молоді, незалежно від віку є і має залишатись фундаментом для здобуття та вдосконалення не лише вокально-хорових навичок і виконавської майстерності, а й формування кращих якостей особистості.

Література

1. Безбородова Л.А. Дирижирование: Учебное пособие. – М., 1990.
2. Бернштейн Н.А. Физиология движений и активность / Под ред. О.Г. Газенко. – М.: Наука, 1990. – 489 с.
3. Добровольская Н.Н. Вокальные упражнения в хоре подростков / Под ред. Румер М.А. – М.: Академия педагогических наук, 1959. – 110 с.
4. Ержемский Г.Л. Психология дирижирования: Некоторые вопросы исполнительства и творческого взаимодействия дирижера с музыкальным коллективом / Г. Л. Ержемский. - М.: Музыка, 1988. - 280 с.
5. Пастушенко О.З., Скалецький Р.А. Методичний посібник до викладання співів у V – VIII класах восьмирічної школи. – К.: «Радянська школа», 1963. – 150 с.
6. Пігров К. Керування хором. – К.: 1962.
7. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в основній школі: Навч.-метод. посібник. – 2-е вид., доп. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
8. Соколов В. Работа с хором. – М.: 1967.
9. Стулова Г.П. Теорія і практика роботи з дитячим хором: Учеб. посібник для студ. пед. Вища. учеб. закладів. - М.: Гуманит. изд. центр Владос, 2002.
10. Тоцька, Л. О. Сучасні тенденції розвитку вокальної підготовки майбутніх учителів музики [Текст] / О. Тоцька Л. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14, Теорія і методика мистецької освіти : научное издание / М-во освіти і науки України, НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Київ : НПУ , 2007. - Вип. 5 (10) : Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції "Гуманістичні орієнтири мистецької освіти", 26 - 27 квітня 2007 р. - С. 75-78

УДК: 372.046:784

Ся Цзюань

ПСИХОЛОГО-ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВОКАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ПОДРОСТКОВ

Статья посвящена проблеме психологических и физиологических особенностей развития подростков. Проанализированы научные труды по данной проблеме. Анализируется подростковый возраст, как период становления личности, особенно активного формирования духовного богатства человека, его нравственной чистоты, физического совершенства. Именно в подростковом возрасте складывается своеобразное отношение к миру искусства, духовных ценностей. Значительную роль в процессе формирования личности имеет вокальное развитие, в отличие от других видов музыкальной деятельности, наиболее доступное подростку.

Ключевые слова: *подростки, психологические особенности, физиологические особенности, вокальное развитие, мутационный период.*

The article deals with the psychological and physiological characteristics of adolescent development. Analyzed scientific papers on the subject. Analyzed adolescence as the period of formation of the person, especially the active form of the spiritual wealth of man, his moral purity,